

A Reflection on key issues and legal provisions for the protection of forests and Rangelands in the country's development program laws

Ali Mashhadi^{1*} and Marzieh Rashedi²

1*- Corresponding author, Associate Prof., Faculty of Law, University of Qom, Iran

Email: droitenviro@gmail.com

2-Master's degree graduates, Faculty of Law, University of Qom, Iran

Received: 02.08.2024

Accepted: 01.02.2025

Abstract

Background and objectives: Program laws, as documents that define goals, strategies, policies, and programs based on the ideals, capabilities, resources, and environmental conditions of a country, are considered the most important development framework. Therefore, incorporating forest and rangeland conservation into these laws can play a significant role in sustainable development. The development program laws of the Islamic Republic of Iran include multiple provisions related to forest conservation. This study aims to review, analyze, extract, and categorize these provisions in the country's development program laws.

Methodology: This research employs a descriptive-analytical approach to examine the position of forest and rangeland protection within the development program laws of Iran before and after the Islamic Revolution. The methodological framework of this study is based on both legal dogmatism (describing the existing legal system) and a systemic approach (evaluating the adequacy, effectiveness, and functionality of current regulations). While field research plays a minor role in this study, a key focus is the assessment of legal provisions in development laws relevant to the forest sector. The study also includes an evaluation, critique, and comparative analysis of these provisions. The legal dogmatism approach in legal methodology aims to analyze and describe the existing legal system based on laws, regulations, and governing documents, a process referred to as "legal art."

Results: The analysis of development program laws from pre-revolutionary times to the present reveals five key themes related to forests and rangelands: conservation, restoration, rehabilitation, development, and sustainable utilization. Additional key issues addressed in these programs include increasing forest and rangeland protection efficiency, balancing livestock grazing with rangeland capacity, organizing local communities that utilize these resources, implementing comprehensive wildfire prevention and control plans, and banning commercial logging from national forests. By comparing the provisions in pre- and post-revolution development programs, the study finds that conservation, restoration, rehabilitation, development, and sustainable use have been consistently addressed across all development programs. Each program has introduced relevant solutions for these objectives. Enhancing forest and rangeland protection has been explicitly emphasized in the fourth and sixth development plans. Additionally, balancing livestock with rangeland capacity and structuring the exploiting communities are priorities reflected in the third, fourth, and sixth development programs. According to these plans, the government is responsible for regulating rangeland grazing and ensuring that rangeland management plans are implemented through indigenous and tribal communities. Moreover, the Sixth Development Plan introduces key policies for disaster preparedness, particularly regarding forest fires, including investments in firefighting

equipment and strengthening forest protection units. Notably, this plan is the only one that explicitly addresses rangeland habitat restoration, the expansion and processing of medicinal plants, and the complete prohibition of timber extraction from national forests.

Conclusion: The findings of this study demonstrate that the provisions related to forest and rangeland protection in development program laws reflect a progressive legal evolution aimed at enhancing conservation efforts. By systematically incorporating protective regulations into these programs, Iran's legal framework has taken a structured and evolving approach toward preserving forests and rangelands.

Keywords: Development programs, environment, protection of forests and rangelands, sustainable development, forest law.

تأملی بر موضوعات و احکام قانونی حفاظت و حمایت از جنگل‌ها و مراتع در قوانین برنامه توسعه کشور

علی مشهدی^{۱*} و مرضیه راشدی^۲

*۱- نویسنده مسئول، دانشیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، ایران

پست الکترونیک: droitenviro@gmail.com

۲- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۳

چکیده

سابقه و هدف: قوانین برنامه‌ای، به‌عنوان اسنادی که در آنها اهداف، راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها با تکیه بر آرمان‌ها، توانایی‌ها، امکانات و شرایط محیطی حاکم بر کشور تدوین می‌گردند، مهمترین سند توسعه در کشور تلقی می‌شوند؛ بنابراین توجه به حمایت و حفاظت از جنگل‌ها و مراتع در قوانین برنامه‌ای کشور می‌تواند نقش مؤثری داشته باشد. در قوانین برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران، احکام متعددی در مورد حمایت و حفاظت از جنگل‌ها بیان شده است و هدف اصلی این مقاله بررسی و استخراج و دسته‌بندی این احکام در قوانین برنامه است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی، به بررسی مواد قوانین برنامه توسعه کشور پیش‌و پس از انقلاب اسلامی، نسبت به جایگاه حمایت و حفاظت از جنگل‌ها و مراتع پرداخته است. رویکرد روش‌شناختی این پژوهش هم مبتنی بر دگماتیسم حقوقی (توصیف نظام حقوقی موجود) و هم روش سیستمی (نقد کفایت، سودمندی و کارکرد قواعد کنونی) است. بدیهی است که در این روش از تحقیقات میدانی کمتر استفاده شده است، اما از آنجایی که هدف پژوهش، ارزیابی محورهای کلیدی مفاد حقوقی قوانین برنامه است، تلاش شده است برای استخراج موضوعات کلیدی قانون برنامه، از برنامه‌های کاربردی استفاده شود و علاوه بر مباحث به ارزیابی، آسیب‌شناسی و مقایسه محتوای قوانین نیز پرداخته شده است. هدف روش جزم‌گرایی حقوقی در مطالعات روش‌شناسی حقوقی، تحلیل و توصیف نظام حقوقی موجود براساس قوانین، مقررات و اسناد حاکم بر موضوع است که به آن «هنر حقوقی» می‌گویند.

نتایج و یافته‌ها: با مطالعه قوانین برنامه‌ای از قبل از انقلاب تا کنون می‌توان گفت، به پنج بحث مختلف و موضوعات محوری مرتبط با جنگل‌ها و مراتع شامل حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار، ارتقاء ضریب حفاظت از جنگل‌ها و مراتع، تعادل بین دام و مرتع و ساماندهی جامعه بهره‌بردار، تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق و ممنوعیت هرگونه بهره‌برداری چوبی از جنگل‌های کشور در این برنامه‌ها مورد توجه قرار گرفته است. با بررسی مواد برنامه‌های توسعه قبل از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار در تمامی برنامه‌های توسعه قبل از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته و در هر برنامه راهکارهای مناسبی برای این منظور ارائه شده است. ارتقای سطح حفاظت از جنگل‌ها و مراتع از دیگر موضوعات مطرح شده در قوانین برنامه‌ای است که در برنامه‌های چهارم و ششم توسعه به‌طور ویژه به آن اشاره شده است. تعادل بین دام، مرتع و ساماندهی جامعه بهره‌بردار نیز در برنامه‌های سوم، چهارم و ششم توسعه بیان شده است. براساس مواد این برنامه‌ها، دولت موظف است ترتیبی اتخاذ کند تا مدیریت چرای مراتع را ساماندهی کند تا اجرای طرح‌های مرتع‌داری و مرتع‌داری از طریق عشایر انجام شود. توانمندسازی و ایجاد زیرساخت‌ها برای مقابله با حوادث غیرمترقبه از جمله آتش‌سوزی جنگل‌ها و مناطق چهارگانه از سیاست‌های برنامه ششم توسعه است و از جمله اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در این راستا، خرید تجهیزات اطفای حریق برای پیشگیری از آتش‌سوزی جنگل‌ها و تقویت و توانمندسازی یگان‌های حفاظت از جنگل‌هاست. برنامه ششم توسعه تنها برنامه‌ای است که احیاء رویشگاه‌های مرتعی، توسعه و فراوری گیاهان دارویی و ممنوعیت هرگونه بهره‌برداری از الوار از جنگل‌های کشور را پیش‌بینی کرده است.

نتیجه‌گیری: نتایج به‌دست‌آمده از این بررسی نشان می‌دهد که با استخراج و توجه به روند احکام حفاظت و حمایت در قوانین برنامه‌ای، می‌توان گفت نظام حقوقی روند رو به تکامل و توسعه‌ای را در این برنامه‌ها برای حفظ جنگل‌ها و مراتع طی نموده است.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌های توسعه، توسعه پایدار، حفاظت از جنگل‌ها و مراتع، حقوق جنگل

مقدمه

اهمیت جنگل‌ها و مراتع در تداوم زندگی روی کره زمین با توجه به نقش اساسی آنها در تولید اکسیژن، تلطیف هوا، تولید چوب، تأمین علوفه، زیستگاه حیات‌وحش، تنظیم جریان آب و جلوگیری از فرسایش خاک، کنترل سیل و رانش زمین و مانند آنها بر کسی پوشیده نیست (Biranvand, 2019). نتایج تحقیقی در سطح بین‌المللی توسط بانک جهانی بیان می‌دارد که قوانین و مقررات بخش منابع طبیعی به‌طور کلی در جهت توسعه پایدار حرکت می‌کنند و قوانین از اختصاص به بهره‌برداری، به سمت حفاظت محیط‌زیستی، حفظ منابع و ارزش‌های زیبایی‌شناختی گرایش دارند (Christy, 2007; Roudgarmi & Amouzadeh, 2019). توسعه قواعد و فرایندهای قانونی مناسب برای پیاده‌سازی مدیریت پایدار جنگل در هر دو سطح ملی و بین‌المللی بسیار مهم است. این قواعد و مقررات حفاظتی می‌تواند برای هر دو زمان صلح و جنگ باشد (Mashhadi & Mirdidh, 2021) در فصل یازدهم از دستور کار ۲۱ ریو مصوب ۱۹۹۲ بر مبارزه با نابودی جنگل‌ها و تلاش حفاظتی برای کنترل آن و مبارزه با نابودی غیرقابل‌کنترل آن تأکید شده است (Desai, 2014). همچنین در بیانیه اصول حفاظت از جنگل‌ها مصوب ۱۹۹۲ بر حفاظت از کلیه جنگل‌ها تأکید گردیده است. در بند «ه» مقدمه این بیانیه، تمامی جنگل‌ها چه مصنوعی، چه طبیعی در هر منطقه جغرافیایی از حمایت و حفاظت برخوردار بوده و بر توسعه پایدار آن تأکید می‌گردد (Humphreys, 1993). در حقوق داخلی نیز باید تأمین منافع عمومی و ملی در بلندمدت تحقق یابد، زیرا حفظ و صیانت از جنگل‌ها و استمرار حیات و تولید آن برای بهره‌مندی نسل‌های بعد، یکی از معیارهای توسعه پایدار است که تحقق آن بدون

توجه به قوانین جاری امکان‌پذیر نیست (Behrosh & Atefeh, 2016). تصویب قانون جنگل‌ها (۱۳۲۱)؛ توجه به منابع طبیعی در برنامه‌های توسعه قبل و بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۲۷ تا ۱۴۰۰)؛ تصویب‌نامه قانون ملی شدن جنگل‌های کشور (۱۳۴۱)؛ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع کشور (۱۳۴۶)؛ اصل ۴۵ و ۵۰ قانون اساسی (۱۳۵۸)؛ قانون حفاظت و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور (۱۳۷۱) و سیاست‌های کلی نظام در مورد منابع طبیعی (۱۳۷۹)، مواردی از تلاش‌های انجام شده در زمینه حفاظت و حمایت از جنگل‌هاست (Biranvand, 2019).

طبق قانون ملی شدن جنگل‌ها و نیز اصل ۴۵ قانون اساسی، جنگل‌ها و مراتع، اموال عمومی و متعلق به یکایک ایرانیان است، از این رو، باید در راستای منافع عامه و برخورداری همگان مورد مدیریت و حفاظت قرار گیرد. جنگل‌ها و مراتع جزئی از منابع طبیعی تجدیدشونده و انفال هستند و نه تنها به نسل حاضر تعلق داشته، بلکه امانتی است که باید به آیندگان سپرده شود. قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مهمترین قانون در زمینه جنگل‌ها و مراتع است که چارچوب حقوقی و مدیریتی منابع طبیعی را در کشور مشخص می‌نماید (Roudgarmi et al., 2017). با این حال، استقرار توسعه پایدار در کشور نیازمند تدوین و اجرای قوانین برنامه‌ای است. قوانین برنامه‌ای، چارچوب‌ها و نظام سامان‌یافته توسعه همه‌جانبه یک کشور را معین می‌کنند که در قالب آنها سیاست‌های کلی و راهبردی پذیرفته شده، پدیدار می‌گردد.

با توجه به مطالب گفته شده و اهمیت حفاظت و حمایت از جنگل‌ها و مراتع و جایگاه و اهمیت قوانین برنامه‌ای در ساختار کلان هنجاری کشور، این پژوهش با بررسی جایگاه

مسئله است که آن را «فن حقوقی» می‌گویند. اما در روش سیستمی قاضی یا حقوق‌دان علاوه بر توصیف وضع موجود حقوقی، به نقد و اصلاح قواعد و نظام حقوقی براساس آسیب‌ها می‌پردازد که به آن تحلیل حقوقی می‌گویند (Falsafi, 2017).

نتایج و بحث

مهمترین یافته و نتیجه حاصل از این پژوهش، تبیین و بازیابی موضوعات کلیدی قوانین برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران است. با مطالعه موردی قوانین برنامه توسعه، موضوع جنگل در پنج محور مورد تطبیق و تحلیل قرار گرفته است. این پنج محور شامل حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار، ارتقاء ضریب حفاظت از جنگل‌ها و مراتع، تعادل بین دام و مرتع و ساماندهی جامعه بهره‌بردار، تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق و ممنوعیت هرگونه بهره‌برداری چوبی از جنگل‌های کشور است که در این برنامه‌ها مورد توجه قرار گرفته است. نتایج به‌دست‌آمده از این بررسی نشان داد که دقت در قوانین برنامه‌ای، نشان از روند رو به تکاملی دارد که این برنامه‌ها برای حفظ جنگل‌ها و مراتع تاکنون طی کرده‌اند. نتایج به‌دست‌آمده از این بررسی نشان داد که دقت در قوانین برنامه‌ای، نشان از روند رو به تکاملی دارد که این برنامه‌ها برای حفظ جنگل‌ها و مراتع تاکنون طی کرده‌اند.

مباحث کلیدی و موضوعات محوری احکام قوانین برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران شامل موارد و محورهای پنج‌گانه ذیل است.

نخست - حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار از جنگل

به‌موجب ماده ۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار از جنگل‌ها، مراتع و بی‌شده‌های طبیعی و اراضی جنگلی ملی شده متعلق به دولت، بر عهده سازمان جنگل-بانی کشور است. از محتوای این ماده چنین برمی‌آید که

حمایت و حفاظت از جنگل‌ها و مراتع در قوانین برنامه‌ای کشور، باهدف بررسی مواد برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی، به دنبال پاسخ به این پرسش است که قوانین برنامه‌ای ایران نسبت به حمایت و حفاظت از جنگل‌ها و مراتع چه رویکردی را دنبال می‌کنند؟ بدین منظور، مواد مربوط به این مهم را، از برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی استخراج کرده و در چارچوب مباحث و مسائل مرتبط با حمایت و حفاظت از جنگل‌ها از جمله «حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار»، «ارتقاء ضریب حفاظت از جنگل‌ها و مراتع»، «تعادل بین دام و مرتع و ساماندهی جامعه بهره‌بردار»، «تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق» و «ممنوعیت هرگونه بهره‌برداری چوبی از جنگل‌های کشور، مرتبط با جنگل‌ها و مراتع» بررسی می‌شوند.

مواد و روش‌ها

روش مورد استفاده در این مقاله، مبتنی بر روش خاص تحلیل حقوقی مواد قانونی است. به دیگر سخن، روش مورد استفاده در این مقاله، مبتنی بر روش تحلیلی - توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و سایر منابع در دسترس از جمله اسناد حقوقی و قوانین برنامه‌ای است. رویکرد روش‌شناختی این پژوهش هم مبتنی بر دگماتیسم حقوقی (توصیف نظام حقوقی موجود) و هم روش سیستمی (نقد کفایت، سودمندی و کارکرد قواعد کنونی) است. بدیهی است در این روش از تحقیق میدانی کمتر استفاده شده، با این حال، از آنجاکه هدف مطالعه ارزیابی محورهای کلیدی احکام قانونی قوانین برنامه‌ای در حوزه جنگل است، سعی شده است تا از تطبیق مواد قوانین برنامه به‌منظور استخراج موضوعات کلیدی نیز استفاده شود، در ضمن مباحث به ارزیابی، آسیب‌شناسی و هم‌سنجی محتوای قواعد نیز پرداخته است. منظور از روش دگماتیسم حقوقی در مطالعات روش‌شناسی حقوقی، تحلیل و توصیف نظام حقوقی موجود براساس قوانین و مقررات و اسناد حاکم بر

جنگل‌بانان در داخل جنگل ساخته شود. همچنین از لحاظ تهیه درخت و جنگل‌کاری پیش‌بینی شده است که در دوره برنامه چهارم ۱۵ میلیون درخت در نهالستان‌های موجود و نهالستان‌های جدید تهیه شود و در اطراف برخی شهرهای بزرگ با کمک شهرداری‌ها، پارک‌های جنگلی و تفرجگاه تأسیس گردد (Ziaei, 1972).

هدف اصلی برنامه پنجم عمرانی، حفاظت، بهبود و به‌تدریج احیاء محیط‌زیست است (Organization of the Program, 1351). در برنامه ششم عمرانی، در فصل منابع طبیعی در مورد جنگل، مرتع و خاک بحث شده است و از اهداف کلی این فصل، می‌توان به شناسایی کامل منابع طبیعی، حفاظت و حمایت، توسعه و احیاء آنها، بهره‌برداری معقول، متعادل و مستمر از منابع طبیعی اشاره کرد (Program & Budget Organization, 1977). تبصره ۲۱ برنامه اول توسعه، به اختصاص ۳۰٪ از درآمد حاصل از منابع طبیعی برای احیاء و توسعه آن اشاره دارد. (قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۶۸/۱۱/۱۱). بند «ب» تبصره ۸۱ برنامه دوم توسعه، الزام بهره‌برداران از منابع ملی نسبت به بازسازی آن را بیان می‌دارد. طبق تبصره ۸۱، برنامه دوم توسعه به منظور حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی، دولت را مکلف به تأمین سوخت مورد نیاز عشایر در شعاع ۵ کیلومتری با قیمت‌های رسمی کشور نموده و الزام بهره‌برداران از منابع ملی نسبت به بازسازی آن، سامان‌دهی خروج دام از جنگل‌ها و تجمیع جنگل‌نشینان، گماردن بخشی از نیروی انتظامی به منظور حفاظت از جنگل‌ها و مراتع کشور و آموزش و تجهیز آنها کرده است. (قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۷۳/۰۹/۲۰)

ابتدای بند الف ماده ۱۰۴ برنامه سوم، در راستای حفظ محیط‌زیست (اصل ۴۵ قانون اساسی) و تأکید بر حفاظت و حراست از منابع طبیعی و بهره‌برداری پایدار از آن تدوین شده است (Dabiri et al., 2016). این ماده قانونی برنامه

هرگونه بهره‌برداری از مراتع و جنگل‌های کشور با هر شکل و تحت هر عنوان مشروط به اخذ موافقت از سازمان جنگل‌ها و مراتع می‌باشد. در مورد احیاء و اصلاح مراتع، معاونتی تحت عنوان معاونت امور مراتع در سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور وجود دارد که دفتر فنی آن، کار تهیه و تنظیم برنامه‌های مرتع‌داری و اصلاح مراتع کشور و نظارت بر برنامه‌های مرتع‌داری و مرتع‌کاری و اصلاح مراتع کشور را بر عهده دارد (Hijazi et al., 2011).

در برنامه اول عمرانی، توجه به جنگل‌ها و مراتع در فصل کشاورزی و آبیاری آمده بود. در بند شش فصل اول برنامه هفت‌ساله دوم عمرانی، به بحث قرق و احیاء جنگل‌ها و مراتع و جنگل‌کاری و ثبت جنگل‌های دولتی اشاره و به این مباحث ۱۰۹۸ میلیارد ریال اعتبار داده شده است. در دوران برنامه سوم عمرانی، در مورد حفظ منابع طبیعی، اقدامات مقدماتی ولی اساسی و مؤثر آغاز شد. اعلام اصل ملی‌شدن جنگل‌ها و مراتع موجب شد که در راه حفظ این منابع قدم‌های مهمی برداشته شود. تشکیل گارد مسلح جنگل و تقویت کادر حفاظتی سرجنگل‌داری‌ها و تهیه طرح‌هایی به‌منظور بهره‌برداری اصولی از جنگل‌ها تا ظرفیت ۵۴۷۰۰۰ مترمکعب در سال از اقداماتی است که در این دوره انجام شده است. همچنین، به‌منظور حفظ و احیاء مراتع قابل بهره‌برداری و اصلاح مراتع مخروطه و افزایش سطح کشت نباتات علوفه‌ای در تناوب زراعی، سازمان خاصی تشکیل شد که با وجود محدودیت از لحاظ کارشناس و تشکیلات، اقداماتی مانند تشکیل ایستگاه‌های مخصوص ازدیاد بذر در شهرهای مختلف انجام داده است. حفظ، توسعه و اصلاح منابع طبیعی، اعم از آب، خاک، مرتع و جنگل، ماهی و شکار و بهره‌برداری مؤثر و معقول از این منابع از هدف‌های کلی بخش کشاورزی در برنامه چهارم عمرانی است. در برنامه چهارم عمرانی، هدف اصلی شناسایی و حفظ جنگل‌ها و بهره‌برداری صحیح از آنها و احیاء جنگل‌های مخروطه و ایجاد جنگل‌های جدید بیان شده است که برای نیل به این مقصود، پیش‌بینی شده که کادر حفاظتی سازمان جنگل تقویت و بناهایی برای سکونت

و اجرای برنامه حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی تجدیدشونده، اجرای طرح‌های مرتع‌داری و مدیریت مراتع از طریق عشایر و ارتقای آگاهی‌های عمومی از جمله این موارد است که اگر به مورد اجرا گذاشته شود، تأثیرات مثبتی در جهت حفظ حیات‌وحش، جنگل‌ها، مراتع و سایر زیست‌بوم‌های حساس باقی‌مانده کشور خواهد داشت (Dabiri et al., 2016). برای اصلاح الگوی بهره‌برداری از جنگل‌ها، مراتع و آب‌و‌خاک، ماده ۱۴۸ برنامه پنجم توسعه، دولت را مکلف به جایگزینی سوخت فسیلی و انرژی‌های تجدیدپذیر به جای سوخت هیزمی، توسعه زراعت چوب و تشدید مبارزه با قاچاق چوب و محصولات جنگلی و مرتعی و حذف تعرفه واردات چوب و امکان واردات چوب عمل‌آوری نشده، ساماندهی جنگل‌ها و حمایت از تولید دام به روش صنعتی، ساماندهی ساخت‌وساز در مناطق جنگلی براساس قوانین و مقررات ذی‌ربط، توسعه جنگل‌های دست‌کاشت، اجرای عملیات آبخیزداری تا سطح هشت میلیون هکتار تا پایان برنامه، اجرای عملیات بیابان‌زدایی و کنترل کانون‌های بحران نموده است. همچنین در تبصره این ماده بیان می‌دارد که بهره‌برداری از جنگل‌ها فقط در چارچوب مصوبات هیئت وزیران ممکن است و بهره‌برداری از مراتع و زیستگاه‌های طبیعی تنها بر مبنای توان بوم‌شناختی (اکولوژیک) و ضرورت حفظ آنها مجاز و مازاد بر آن ممنوع است. متخلف از احکام این تبصره، علاوه بر جبران خسارت، ملزم به پرداخت جریمه‌ای برابر، تا دو برابر قیمت جنگل و یا مرتع و زیستگاه مورد بهره‌برداری یا تلف شده است. (قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۸۹/۱۰/۱۵) همین موضوع در ماده ۲۹ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه مصوب ۱۳۹۶ دوباره مورد تأکید قانونگذار قرار گرفته است. مطابق این بند، «بهره‌برداری از جنگل‌ها به پیشنهاد بالاترین مقام دستگاه اجرائی ذی‌ربط و در چهارچوب مصوبات هیئت وزیران ممکن است و بهره‌برداری از مراتع و زیستگاه‌های طبیعی تنها براساس توان بوم‌شناختی (اکولوژیک) و

سوم، در راستای حمایت از مشارکت مردمی در حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی است که از عوامل مهم در ترغیب و تشویق تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی می‌باشد. به طوری که تعداد آنها از حدود ۳۰ تشکیل به ۵۰۰ تشکیل رسیده است (Javidi Kermaninejad et al., 2015). براساس ماده ۶۹ قانون برنامه چهارم، دولت مکلف شده بود، برنامه حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی تجدیدشونده را با توجه به اولویت‌های خروج دام از جنگل و ساماندهی جنگل‌نشینان شمال تا پایان برنامه چهارم، کاهش ۵۰ درصد دام مازاد از مراتع برای تعادل بین دام و مرتع و لغو و اصلاح پروانه چراهای مربوطه، اجرای عملیات آبخیزداری، توسعه زراعت چوب به میزان حداقل یکصد هزار هکتار، حذف تعرفه واردات چوب و تشدید مبارزه با قاچاق چوب، توسعه فضای سبز و جنگل‌های دست‌کاشت به میزان حداقل پانصد هزار هکتار، اجرای عملیات کنترل کانون‌های بحرانی بیابان‌زا به میزان حداقل یک و نیم میلیون هکتار، اجرای عملیات بخش سیلاب در حوزه‌های شهری، روستایی و سایر اراضی کشاورزی و منابع طبیعی به میزان یک و نیم میلیون هکتار، به منظور ایجاد مراتع مشجر، تبدیل اراضی بیابانی به زراعی و تغذیه آبخوان‌ها، پوشش کامل حفاظتی در جنگل‌های کشور، پوشش کامل سوخت‌رسانی به عشایر، جنگل‌نشینان و روستاییان، گسترش مشارکت شوراهای روستایی و بسیج محلی در حفاظت از جنگل‌ها و مراتع و بهره‌برداری از جنگل را فقط براساس تعدیل اکولوژیک و ضروریات حفظ جنگل، تنظیم و اجرا بکند. (قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۸۳/۰۶/۱۱)

در ماده ۶۹ و ماده ۷۰ قانون برنامه چهارم و آئین‌نامه بند (ی) این ماده، در زمینه حفاظت از حیات‌وحش و منابع طبیعی، به طور کامل کلیه موارد مربوط به جنگل اعم از خروج دام از جنگل و ساماندهی جنگل‌نشینان، توسعه فضای سبز، ایجاد تعادل بین دام و مرتع و غیره و به طور کلی تنوع زیستی در نظر گرفته شده است. تکلیف دولت به تنظیم

دستگاه‌های اجرایی، نظامی (در زمان صلح) و انتظامی تأکید شده است.

همچنین از راهبردهای برنامه ششم توسعه، می‌توان به حفاظت از جنگل‌های هیرکانی، زاگرس و حرا و مناطق چهارگانه تحت حفاظت اشاره کرد که توسعه جنگل‌کاری با گونه‌های بومی، ساماندهی و خروج دام از جنگل‌های شمال، توسعه پژوهش‌های کاربردی برای مبارزه با آفات و بیماری‌های گیاهان جنگلی، ارتقای مشارکت‌های مردمی برای حفاظت از جنگل‌ها، استفاده از دانش سنتی برای حفاظت از جنگل‌ها، توسعه گردشگری طبیعی در عرصه‌های جنگلی، مناطق تحت حفاظت و مناطق ساحلی و دریایی، افزایش سطح جنگل‌ها و مناطق حفاظت شده، کاهش بهره‌برداری از جنگل‌های شمال و ارتقای پوشش حفاظتی جنگل‌ها از سیاست‌های این برنامه پیش‌بینی شده است. تهیه طرح جنگل‌کاری، تشویق دامداران برای خروج از جنگل‌ها، توانمندسازی جوامع محلی برای مشارکت در حفاظت و اجرای طرح‌های جنگل‌داری، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری در مناطق جنگلی، ایجاد انگیزه‌های لازم برای مشارکت مردم در حفاظت و بهره‌برداری از منابع جنگلی، تقویت نقش و جایگاه سازمان‌های غیردولتی در حفاظت از جنگل‌ها و اجرای پروژه‌های مشترک حفاظت از جنگل‌ها با سازمان‌های بین‌المللی از اقدامات اساسی در رابطه با این راهبرد هستند (Presidency, Country Management and Planning Organization, 2014).

دوم- ارتقای ضریب حفاظت از جنگل‌ها

در برنامه دوم عمرانی، اعتباراتی به‌منظور تعلیم و تربیت کادر فنی در داخل و خارج کشور و استخدام کارشناسان خارجی و هزینه‌های مربوط به آن، ساختمان منازل جنگل‌بانان و مدرسه جنگل و هزینه‌های مربوط به آن، خرید اسب و قاطر برای جنگل‌بانان و وسایل نقلیه پیش‌بینی شده بود. براساس بند «د» تبصره ۸۱ برنامه دوم توسعه، دولت مکلف به گماردن بخشی از نیروی انتظامی به‌منظور حفاظت از جنگل‌ها و مراتع کشور و آموزش و تجهیز آنها،

ضرورت حفظ آنها مجاز و مازاد بر آن ممنوع است. متخلف از احکام این ماده علاوه بر جبران خسارت، ملزم به پرداخت جریمه‌ای تا پنج برابر خسارت وارد شده به جنگل و یا مرتع و زیستگاه مورد بهره‌برداری یا تلف شده است.»

احیاء، توسعه فضای سبز و جنگل‌های دست کاشت به میزان حداقل پانصد هزار هکتار و احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها در سطح هشتصد و پانزده هزار هکتار، به ترتیب براساس بند «ه» ماده ۶۹ برنامه چهارم و بند «ح» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه بیان شده است. همچنین بند «ه» ماده ۱۴۸ برنامه پنجم نیز به توسعه جنگل‌های دست کاشت اشاره دارد (قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۸۳/۰۶/۱۱؛ قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۹۶/۰۱/۱۶؛ قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۸۹/۱۰/۱۵).

برنامه ششم نیز حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی (جنگل، مرتع، آب‌وخاک) را در ماده ۳۸ مورد تأکید قرار داده است. طبق بند «ژ» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، دولت مکلف است به احیاء رویشگاه‌های مرتعی و توسعه و فراوری گیاهان دارویی به میزان حداقل نه میلیون و ۶۰۰ هزار هکتار و افزایش حداقل یک‌صد هزار هکتار به سطح زیر کشت گیاهان دارویی، به‌نحوی که در پایان اجرای قانون برنامه به دوستان و پنجاه هزار هکتار برسد (قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۹۶/۰۱/۱۶). موضوع مهم دیگری که در قانون برنامه ششم آمده است، در بند «ث» ماده ۳۸ است که در آن بر نظارت بر اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند در جنگل‌ها تأکید شده است. همچنین در بند «ج» این ماده، بر تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست با همکاری

بیماری‌های گیاهان جنگلی، ارتقاء مشارکت‌های مردمی برای حفاظت از جنگل‌ها، استفاده از دانش سنتی برای حفاظت از جنگل‌ها، توسعه گردشگری طبیعی در عرصه‌های جنگلی، مناطق تحت حفاظت و مناطق ساحلی و دریایی، افزایش سطح جنگل‌ها و مناطق حفاظت شده، کاهش بهره‌برداری از جنگل‌های شمال و ارتقاء پوشش حفاظتی جنگل‌ها از سیاست‌های این برنامه پیش‌بینی شده است. تهیه طرح جنگل‌کاری، تشویق دامداران برای خروج جنگل‌ها، توانمندسازی جوامع محلی برای مشارکت در حفاظت و اجرای طرح‌های جنگل‌داری، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری در مناطق جنگلی، ایجاد انگیزه‌های لازم برای مشارکت مردم در حفاظت و بهره‌برداری از منابع جنگلی، تقویت نقش و جایگاه سازمان‌های غیردولتی در حفاظت از جنگل‌ها، اجرای پروژه‌های مشترک حفاظت از جنگل‌ها با سازمان‌های بین‌المللی از اقدامات اساسی در رابطه با این راهبرد هستند (Presidency, Country Management and Planning Organization, 2014).

سوم- تعادل بین دام و مرتع و ساماندهی جامعه بهره‌بردار تعادل بین دام و مرتع در بند «ج» تبصره ماده ۸۱ قانون برنامه دوم توسعه کشور مورد توجه قرار گرفت. در راستای اجرای این مصوبه، دیوان عدالت اداری نیز در یک قضیه مهم به این مصوبه اشاره نموده است. هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در رأی شماره ۲۱۶-۱۹/۴/۱۳۷۸ کلاسه پرونده ۱۲۴/۷۶، مقرر نمود «نظر به اینکه مسئولیت ساماندهی خروج دام از جنگل و تجمیع جنگل‌نشینان به حکم بند «ج» تبصره ۸۱ قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۳۷۳ به واحد دولتی مربوط محول شده است، لذا مصوبه مورد اعتراض که در جهت تحقق اهداف مقدس و تمشیت امور جنگل‌ها و دام تهیه و تدوین گردیده است، مخالف قانون و خارج از حدود اختیارات قوه مجریه در وضع مقررات دولتی تشخیص داده نمی‌شود».

در بند «الف» ماده ۱۰۴ و بند «ج» ماده ۱۰۹ برنامه

شده است (قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبات مجلس شورا، مورخ: ۱۳۷۳/۰۹/۲۰).

ارتقاء پوشش صددرصد حفاظت از منابع ملی با مشارکت جوامع محلی و ارتقاء ضریب حفاظت از جنگل‌ها و مراتع، از دیگر اقداماتی است که در بندهای «ز» ماده ۶۹ برنامه چهارم و «ر» ماده ۳۸ برنامه ششم بر دوش دولت گذاشته شده است. تشدید مبارزه با قاچاق چوب و محصولات جنگلی و مرتعی نیز در بند «د» ماده ۶۹ برنامه چهارم و بند «ب» ماده ۱۴۸ برنامه پنجم مورد تأکید قرار گرفته است.

در بند «ر» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، دولت مکلف به ارتقای پوشش صددرصد (۱۰۰٪) حفاظت از جنگل‌ها، مراتع و اراضی ملی و دولتی و مناطق چهارگانه زیست‌محیطی با مشارکت جوامع محلی و ارتقای ضریب حفاظت از جنگل‌ها و مراتع کشور به‌منظور پایداری جنگل‌ها و تعادل‌بخشی دام و مراتع سالانه حداقل ده درصد (۱۰٪) شده است. همچنین مطابق بند «ب» ماده ۲۹ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه مصوب ۱۳۹۶، «به منظور مردمی شدن اقتصاد و ارتقای مشارکت جوامع محلی و توانمندسازی آنان در امر حفظ و احیای منابع طبیعی و محیط‌زیست کشور، به دستگاه‌های اجرائی مربوط (سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور و سازمان حفاظت محیط‌زیست) اجازه داده می‌شود با نظارت و مسئولیت بالاترین مقام دستگاه اجرائی مربوط، با رعایت قانون برگزاری مناقصات و براساس آخرین فهرست بهای پایه ابلاغی، هر سال قرارداد اجرای عملیات و پروژه‌های پیش‌بینی‌شده در موافقت‌نامه‌های طرح‌های تملک دارایی سرمایه‌ای ملی و استانی خود را با تشکلهای روستایی و عشایری و تعاونی‌های تخصصی مربوط منعقد کنند».

از راهبردهای برنامه ششم توسعه، می‌توان به حفاظت از جنگل‌های هیرکانی، زاگرس و حرا و مناطق چهارگانه تحت حفاظت اشاره کرد که توسعه جنگل‌کاری با گونه‌های بومی، توسعه پژوهش‌های کاربردی برای مبارزه با آفات و

هـ- توسعه فضای سبز و جنگل‌های دست کاشت به میزان حداقل پانصد هزار هکتار، همچنین اجرای عملیات کنترل کانون‌های بحرانی بیابان‌زا به میزان حداقل یک و نیم میلیون هکتار؛

و- اجرای عملیات پخش سیلاب در حوزه‌های شهری، روستایی و سایر اراضی کشاورزی و منابع طبیعی به میزان یک و نیم میلیون هکتار، به منظور ایجاد مراتع مشجر، تبدیل اراضی بیابانی به زراعی و تغذیه آبخوان‌ها؛

ز- پوشش کامل حفاظتی در جنگل‌های کشور (شمال، زاگرس، ارسباران، خلیج عمان و ایرانی- تورانی)؛

ح- پوشش کامل سوخت‌رسانی به عشایر، جنگل‌نشینان و روستاییان؛

ط- گسترش مشارکت شوراها و روستایی و بسیج محلی در حفاظت از جنگل‌ها و مراتع به میزان پانزده درصد (۱۵٪) از سطح عملیاتی؛

ی- بهره‌برداری از جنگل فقط براساس تعدیل اکولوژیک و ضروریات حفظ جنگل انجام می‌شود. در همین راستا، در سال ۱۳۸۴ آیین‌نامه اجرایی بند «ی» ماده ۶۴ قانون برنامه به تصویب رسید. به موجب این آیین‌نامه، پیش‌بینی گردید «شورای راهبری ساماندهی بهره‌برداری از جنگل‌های شمال کشور» تشکیل شود. همچنین سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور موظف گردید، حداکثر تا پایان سال دوم برنامه چهارم توسعه، نسبت به ارائه نقشه‌های ۱:۲۵۰۰۰ محدوده مناطق جنگلی که ممنوعیت برداشت چوب (دائم یا موقت) از آنها توسط شورای راهبری موضوع ماده (۳) این آیین‌نامه تصویب شده است، اقدام و راهکارهای مناسب را برای حفاظت از این مناطق اعمال نماید. همچنین به موجب ماده ۶ آیین‌نامه، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور موظف شد در تهیه و تصویب طرح‌های جنگلداری به‌گونه‌ای عمل نماید که کسری برداشت پیش‌بینی شده در طول مدت اجرای طرح، بیشتر از ده درصد (۱۰٪) نباشد. پس از تصویب این آیین‌نامه، مجریانی که طرح‌های جنگلداری آنها با اعمال راهکارهای ساماندهی بهره‌برداری از جنگل براساس تعدیل اکولوژیک

سوم نیز این موضوع مورد توجه قرار گرفت. در بند اخیر علاوه بر مدیریت هماهنگ دام و مرتع، به ساماندهی جامعه عشایری نیز اشاره شده است. مطابق ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم، به منظور حفاظت از محیط‌زیست و بهره‌گیری پایدار از منابع طبیعی کشور، اجرای موارد زیر الزامیست.

الف- بهره‌برداری از منابع طبیعی کشور باید براساس توان بالقوه منابع باشد. بدین منظور، دولت موظف است ضمن حفظ روند رشد تولیدات و بهره‌برداری پایدار از منابع، با اجرای طرح‌هایی از قبیل «تعادل دام و مرتع»، «خروج دام از جنگل» و «تأمین علوفه دام و سوخت»، جنگل‌نشینان، عشایر و روستائیان، حفظ و حراست از منابع پایه و ذخائر ژنتیکی، هماهنگی در مدیریت یکپارچه منابع پایه و نهادینه کردن مشارکت مردم در برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و اجرا» ترتیبی اتخاذ نماید که تعادل محیط‌زیست نیز حفظ شود.

براساس بند «ج» ماده ۶۹ برنامه چهارم توسعه، دولت مکلف به کاهش پنجاه درصد دام مازاد از مراتع برای تعادل بین دام و مرتع و لغو و اصلاح پروانه چراهای مربوطه می‌باشد. مطابق این ماده، دولت مکلف گردید تا برنامه حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی تجدیدشونده را با توجه به اولویت‌های زیر تنظیم و اجرا بکند.

الف- خروج دام از جنگل و ساماندهی جنگل‌نشینان شمال تا پایان برنامه چهارم به میزان هفتاد درصد (۷۰٪)، باقیمانده دام و جنگل‌نشینان در پایان سال ۱۳۸۳؛

ب- کاهش پنجاه درصد (۵۰٪) دام مازاد از مراتع برای تعادل بین دام و مرتع و لغو و اصلاح پروانه چراهای مربوطه؛

ج- اجرای عملیات آبخیزداری در بیست درصد (۲۰٪) سطح حوزه‌های سدهای در دست اجرا، تمام شده و ده درصد (۱۰٪) حوزه‌های سایر مناطق؛

د- توسعه زراعت چوب به میزان حداقل یکصد هزار هکتار، حذف تعرفه واردات چوب و تشدید مبارزه با قاچاق چوب؛

چوبی از درختان جنگل‌های کشور از ابتدای سال چهارم اجرای قانون برنامه، ممنوع می‌باشد و در ادامه بیان می‌دارد که دولت در ارتباط با قراردادهای طرح‌های جنگل‌داری مذکور که مدت اجرای آن به اتمام می‌رسد، مجاز به تمدید قرارداد نمی‌باشد. در تبصره این قسمت، بهره‌برداری چوبی در طرح‌های جنگل‌داری طی سال‌های اول تا سوم اجرای قانون برنامه توسعه، فقط از درختان شکسته، افتاده و ریشه‌کن در چارچوب قوانین و مقررات مربوطه خواهد بود. براساس تبصره یک قسمت دوم بند «ف» این ماده، بهره‌برداری از درختان ریشه‌کن، شکسته، افتاده، خشک سرپا و آفت‌زده غیر قابل احیاء تا پیش از تصویب طرح جایگزین و حداکثر تا پایان سال سوم برنامه، فقط با مجوز سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور مجاز است و پس از تصویب طرح جایگزین فقط براساس این طرح و با مجوز سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور خواهد بود.

همچنین طبق تبصره ۲ قسمت ۲ بند «ف» ماده ۳۸ برنامه ششم، برداشت درختان جنگلی برای طرح‌های عمرانی در صورت دارا بودن ارزیابی زیست‌محیطی و شناسه (کد) شناسایی با مجوز سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور بلامانع است. همچنین بهره‌برداری از درخت‌کاری و جنگل‌کاری‌های دست‌کاشت به منظور زراعت چوب با تشخیص و مجوز سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور مجاز است. در تبصره بند ۳ نیز دولت مکلف شده است تا تسهیلات لازم را برای توسعه زراعت چوب و واردات مواد اولیه صنایع مرتبط با چوب (سلولزی) در اختیار صاحبان صنایع و کشاورزان طرف قرارداد آنان قرار دهد.

همین موضوع در آخرین قانون برنامه (برنامه هفتم) مصوب ۱۴۰۳ مورد توجه قانونگذار بوده است. به موجب ماده ۳۶، سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور مکلف به حفظ، احیا و توسعه جنگل در چهارچوب طرح مدیریت پایدار جنگل و جنگل‌داری نوین می‌باشد. هرگونه بهره‌برداری چوبی از جنگل و برداشت درختان جنگلی ممنوع است. برداشت درختان ریشه‌کن، شکسته و افتاده

مورد تجدیدنظر قرار گرفته و به تصویب سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور می‌رسد، مشمول استفاده از جبران خسارت‌های موضوع ماده (۵) این آیین‌نامه نشوند.

ماده ۷۰ این برنامه بیان می‌دارد که دولت مکلف است از سال اول برنامه چهارم به منظور تنظیم مدیریت چرای مراتع ترتیبی اتخاذ نماید که اجرای طرح‌های مرتع‌داری و مدیریت مراتع از طریق عشایر ذی‌حق انجام شود و در همین راستا واگذاری اراضی مستعد قلمرو عشایر به خانوارهای کوچنده در چارچوب طرح ساماندهی اسکان عشایر با حفظ حقوق آنها انجام شود. طبق بند «ر» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، تعادل بخشی دام و مراتع سالانه حداقل ده درصد مورد توجه قرار گرفته است.

چهارم- تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق توانمندسازی و ایجاد زیرساخت‌ها برای رویارویی با حوادث غیرمترقبه از جمله آتش‌سوزی در جنگل‌ها و مناطق چهارگانه از سیاست‌های برنامه ششم توسعه است که از اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در این مورد، به خرید تجهیزات اطفاء حریق برای جلوگیری از آتش‌سوزی جنگلی و تقویت و توانمندسازی یگان‌های حفاظت از جنگل‌ها می‌توان اشاره نمود (Presidency, Country Management and Planning Organization, 2014). بند «ج» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، دولت را مکلف به تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست با همکاری دستگاه‌های اجرایی، نظامی (در زمان صلح) و انتظامی کرده است.

پنجم- ممنوعیت هرگونه بهره‌برداری چوبی از جنگل‌های کشور (طرح تنفس)

ممنوعیت بهره‌برداری از جنگل‌های کشور مصوبه بسیار مهم و قابل توجه قانون برنامه ششم توسعه کشور بود که به «طرح تنفس جنگل» معروف شد. طبق قسمت یک بند «ف» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، هرگونه بهره‌برداری

است. تعادل بین دام، مرتع و ساماندهی جامعه بهره‌بردار نیز در برنامه‌های سوم، چهارم و ششم توسعه بیان شده‌اند که طبق مواد این برنامه‌ها، دولت مکلف است، به منظور تنظیم مدیریت چرای مراتع ترتیبی اتخاذ نماید که اجرای طرح‌های مرتعداری و مدیریت مراتع از طریق عشایر ذی‌حق انجام شود. توانمندسازی و ایجاد زیرساخت‌ها برای رویارویی با حوادث غیرمترقبه از جمله آتش‌سوزی در جنگل‌ها و مناطق چهارگانه از سیاست‌های برنامه ششم توسعه است که از اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در این مورد، به خرید تجهیزات اطفاء حریق برای جلوگیری از آتش‌سوزی جنگلی و تقویت و توانمندسازی یگان‌های حفاظت از جنگل‌ها می‌توان اشاره نمود. برنامه ششم توسعه تنها برنامه‌ای است که احیاء رویشگاه‌های مرتعی و توسعه و فراوری گیاهان دارویی و ممنوعیت هرگونه بهره‌برداری چوبی از جنگل‌های کشور را پیش‌بینی کرده است.

در پایان، باید اذعان نمود که قوانین برنامه‌ای هریک سهمی در حفظ و حراست از جنگل‌ها و مراتع داشته و دقت در آنها، نشان از روند رو به تکاملی دارد که این برنامه‌ها برای حفظ جنگل‌ها و مراتع طی کرده‌اند؛ بنابراین بهبود موقعیت محیط‌زیست و مسائل مربوط به آن در نظام برنامه‌ریزی کشور قدمی مثبت تلقی می‌شود که می‌توان در قدم بعدی برای پر کردن حفره‌ها و ضعف‌ها و آسیب‌شناسی آن اندیشید و مقدمات تصمیم و اقدام لازم برای بهبود وضعیت اجرای آن را مطرح و فراهم کرد.

تجمعی ناشی از بروز عوامل طبیعی (طوفان، سیل، برف سنگین، لغزش و رانش وسیع) و آفت‌زده غیرقابل احیای جنگلها (خارج از مدیریت شهرداری‌ها) و درختان خطرناک در حاشیه جاده‌های جنگلی و پارکهای جنگلی فقط توسط سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور و با تأیید رئیس سازمان مزبور انجام می‌شود (تبصره ۱). سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور مکلف است از طریق فراخوان و تعیین برنده، با انعقاد قراردادهای دوره‌ای و مدت‌دار اقتصادی (بدون انتقال مالکیت)، طرحهای زراعت چوب را در اراضی مناسب و عرصه‌های جنگلی فاقد پوشش و مخروطه (در مقیاس اقتصادی) و بهره‌برداری از درختکاری‌ها و جنگلهای دست‌کاشت سنواتی با هدف زراعت چوب را براساس طرح مصوب از طریق سرمایه‌گذاری بخش خصوصی اجرا نماید (تبصره ۲).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با بررسی مواد برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی، نتایج این مطالعه نشان داد که حفظ، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری پایدار، در تمامی برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته و برای این منظور راهکارهای مناسبی در هر برنامه ارائه شده است. ارتقاء میزان حفاظت از جنگل‌ها و مراتع، از دیگر موضوعات مورد بحث در قوانین برنامه‌ای است که به‌ویژه در برنامه‌های چهارم و ششم توسعه مورد اشاره

References

- Behrosh, M. and Atefeh, M., 2016. The need to protect forests from the perspective of environmental rights. The fifth National Conference on Environment, Energy and Biological Defense, Tehran, pp 2-3 (In Persian).
- Biranvand, A., Zargham, N., Shamkhi, T., Nouri Naini, M. S. and Awatafi Hemmat, M., 2019. Policy review of the development programs of the Islamic

- Republic of Iran in the field of forest and pasture, Public Policy, 6(1), p. 158 (In Persian).
- Christy, L.C., Di Leva, Ch. E., Lindsay, J.M. and Takoukam P.T. 2007. Forest Law and Sustainable Development: Addressing Contemporary Challenges Through Legal Reform. World Bank Publications-Books, The World Bank Group, number 6671.
- Dabiri, F., Abbaspour, M., Maknoun, R. and Azadbakht, B., 2016. The place of environment in

- program laws after the revolution in Iran. *Environmental Sciences and Technology*, (1): 94-95.
- Desai, N., 2014. *Implementing Agenda 21: A United Nations Perspective*. Earth Summit 2002. Routledge. pp 41-50.
- Falsafi, H., 2017. *Basic Principles of international law methodology*. New Culture Publication, Tehran, 580p (In Persian).
- Hijazi, A., Mohajeri, E. and Jananeh, Ch., 2011. Review of environmental law of natural resource reserves (forests and pastures). National Conference on International Law in the Mirror of Contemporary Sciences, Urmia, 2011, p. 3. (In Persian)
- Humphreys, D., 1993. The forests debate of the UNCED process. *Global Society, Journal of Interdisciplinary International Relations*, 7(1): 43-54.
- Javidi Kermaninejad, M. and Hosseini, M.H., 2015. Analysis and review of general environmental policies in the country's sixth economic development program according to the orders of the Supreme Leader. The first National Conference on Crisis Management, Safety, Health, Environment and Sustainable Development, Center for Achievement Solutions to Sustainable Development, Tehran, P. 4.
- Mashhadi, A., and Mirdidh, A., 2021. Legal protection of forests in armed conflicts from the perspective of international humanitarian law. *Iranian Journal of Forest and Range Protection Research*, 19(1): 156-166.
- Organization of the Program, the fifth construction program of the country, 1352-1356, Tehran, Organization of the Program, December 1351, p. 138 (In Persian)
- Presidency, Country Management and Planning Organization. 2014. Detailed Document of the Sixth Economic, Social and Cultural Development Program of the Islamic Republic of Iran, Farabakhshi Area. Country Management and Planning Organization, Center for Documents, Documents and Publications, (1): 121 (In Persian).
- Program and Budget Organization of the Deputy Planning Department, 1977. *Outlines, Goals, Policies and Policies of the Sixth Construction Program*. Program and Budget Organization, (1356): 421.
- Roudgarmi, P. and Amouzadeh Mahdiraji, M.T., 2019. Review of State Laws and Regulations on Forests and Rangelands. *Journal of land Management (Soil and Water sci.)*, 6(2): 153-168.
- Ziaei, M., 1972. *The Fourth Development Plan of the Country, 1968-1972*. Tehran: Program Organization, Beta, 355p (In Persian).